

חביות הן, האם זהו אדם אשר בנפשו יביא לחמו וחביב עליו ממונו שעמל עליו, ובכן בסחר אנשים כאלה חשד גזלנותא מיוסד הוא מאד וידים לדבר —.

התחכם שמואל לבחון אם בתומתו מוכר האיש מרכושו מבלי יודעים, אז היה מעירו על כך שהחפץ אינו של נחושת כי אם של זהב בכדי שלא להונות אותו, או באמת גזלן הוא שרוצה לבער הגזילה מביתו למען לא יכירנה בעלה אצלו, והנה גמירי כי גזלן מניח כרבע מהמחיר, ראה גטין נ"ח ב, הלוקח מן הסיקריקין נותן לבעליו רביע, שגזל הסיקריקין ואמר שמואל רביע בקרקע שהוא שלישי במעות.

ולכן דוקא משום שמכר הנכרי ההוא זהב בתור נחושת אבלע ליה שמואל חד זוזא, לראות אם יתבע ממנו להשלים לו הזוז כארחות הצדיקים אשר ממונם לא בא לידם בגזל וחביב עליהם, ואז היה שמואל מעמידו על טעותו במהות חומר המתכת היקר שמוכר, או כי גם המעט יקח ובלבד שלא תהיה הגזילה תחת ידו שאז כדאי להציל בפחות מכדי דמיה ככל האפשר שהיא כהשבת אבידה לבעלים ראה תשובות חוות יאיר סי' כ"ט.

טז. מסכת נדרים

מר רב יהודאי ז"ל החמיר ואמר אין בנו מי שיודע להתיר מחילת נדרים ושבועות, ואין בנו לשון מרפא. ומשני מר רב יהודאי לא נשנית נדרים בישיבה. רמב"ן סוף הלכות נדרים

אם כי אמרו חכמינו ע"ה למי נאה למלל גבורות ה' להורות באחת מן ההלכות, רק מי שיכול להשמיע כל תהלתו, שהוא בקי בכל מקצועות התורה¹, לאשר תורה ממרחק תביא לחמה, שהמה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר², והמה צריכים זה לזה שמה שזה נועל זה פותח³, ולכן מי שאינו ראוי לכולהו אינו ראוי גם לאחת מהנה⁴, עם כל זה ידיעה מקפת כזו דרשו רק מראש חכמי הדור אשר תורה מפיו ידרושון, כאמרם⁵ איזהו תלמיד חכם? כל ששואלים אותו הלכה בכל מקום ואומרה, למאי נפקא מינה? למנויה פרנס על הצבור, אי בחדא מסכתא באתריה, אי בכוליה תנויה בריש מתיבתא, ולכן כאשר חשבו להעביר את רבן שמעון

1. הוריות י"ג ב.

2. ירושלמי הוריות פ"ג ה"ב.

3. תנחומא חוקת כ"ג.

4. ירושלמי חגיגה פ"א ה"ח.

5. שבת קי"ד א.

בן גמליאל ממשרת ראש המתיבתא הכללית, המוסד העליון בזמנו לתורת ישראל, התכוננו להגיד לו גלי עוקצין דלית ליה וכיון דלא גמר נעבריה, אבל למנויי באתריה מספיקה ידיעה בחדא מסכתא.

ומצינו כי שקדו חכמים על לימוד אלו ארבעה סדרי משנה שנוהגים בזה הזמן כדנקטו⁶ תנינא ארבעה סדרי משנה, וכן נקטו⁷ בארבעה לא מצינא בשיתא מצינא? ויתר מכן, ידענו כי בשני דרב יהודה כולי תנויי בנקצין הוה, וכי הוה מטי רב יהודה בעוקצין אמר הויות דרב ושמואל קא תזינא⁸.

וכן התמחו הרבה מרבתינו חכמי התלמוד באחד המקצועות בתורה, כרבה בר נחמני שאמר אני יחיד בנגעים אני יחיד באהלות⁹, ורב זביד בקי בברכות¹⁰ וכן ר' יוחנן בקי בטרפיות¹¹ וכמוהם.

ובימי רבתינו בעלי התוספות היה מסדר ישיבותיהם שכל אחד התלמידים התמחה במסכת אחת עד שמבין כולם הובררה הסוגיא מכל הש"ס¹², וכנראה היה כן עוד בתקופת התלמוד, ראה תוס' כתובות ק"ג ב גדולים מעשי חייא דמתני שיתא סדרי לשיתא ינוקי כו', כל אחד סדר מיוחד¹³.

ואם כי שקדו חכמים גם על לימוד סדר קדשים בהיות העסק בסדר עבודה חשוב כאלו הקריבו בפועל¹⁴, הנה הונחה מסכת נדרים, כאשר העיד רב נטרנאי גאון בהלכות פסוקות סי' קכ"ב: נדרים אין נשנית בשתי ישיבות היום יותר ממאה שנה, וכך אמר רב יהודאי גאון נהורא דעלמא דאנן לא גרסינן נדרים, וראה בבלי נדרים כ"ג סע"ב סבר למידרשיה בפירקא, אמר ליה רבא תנא קא מסתים לה סתומי כדי שלא ינהגו קלות ראש בנדרים, ואת דרשית ליה בפירקא?

ולכן סגנון הלשון והבטויים שבמסכת זו משונה מסגנון ודרכי הלשון של שאר מסכתות הבבלי, כאשר העירו רבתינו בתוס' נדרים ז' ע"א ד"ה תיבעי לך, פירוש

6. מגילה כ"ח ב.
7. בבא מציעא ק"ד ב.
8. ברכות כ' ע"א.
9. בבא מציעא פ"ו א.
10. ברכות ל"ח, א.
11. חולין מ"ט א.

12. ראה הקדמת מהרש"ל לספרו ים שלמה, ובצדה לדרך מר' מנחם הנורחי.

13. יתכן שזהו קוטב פלוגתת אבא יוסף בן דסתאי ורבנן שחד אמר דבההוא יומא שמינו את ר' אלעזר בן עזריה לריש מתיבתא איתוספו ארבע מאות ספסלי וחד אמר שבע מאות ספסלי (ברכות כ"ח א). דהנה בחגיגה י"ד א אמרי שטרים שנתתמה המשנה של רבי היו שבע מאות סדרי משנה (וראה בספרי יסוד המשנה ועריכתה סוף פרק שלישי אודות סדר שביעי במשנתנו), אבל כאמור עסקו יותר בסדרים שנהגו באותו הזמן, ובכן חד אמר כי כאשר הכריזו ראב"ע יכנסו הכל איתוספו תלמידים עד שיכל כל אחד מהם להתחיד בסדר אחד מהארבע מאות סדריים, והשני הפליג שהיו כמספר כל השבע מאות סדרי משנה, שכל תלמיד התמחה באחד מן הסדרים בכל מקצועות התורה ולכן לא היתה אז הלכה תלויה שלא פרשה.

14. ראה רש"י בבא מציעא ק"ד ב ד"ה בארבעה לא מצינא ובכ"מ.

כמו תיקו, ולשון נדרים משונה, וראה בדורות הראשונים לר"י הלוי ח"ג דור סבוראי ע' מ"ח ובהמאסף ירושלם חלק עשירי מע' רל"ג ואילך¹⁵.

מיעוט השקידה במסכת הזו היא התמעטות ההענקות כי התמעטו הלומדים, וביחוד במסכת זו רבו ההשמטות. קדמונינו הביאו מאמרים שונים ממסכת נדרים שאינם לפנינו, והיתה המסכת הולכת וחסרה מני אז עד תקופת הדפוס, לדוגמא:

בשבת צ"ב א וליגמרו ממה, דילמא משה שאני דאמר מר אין השכינה שורה אלא על חכם גבור ועשיר ובעל קומה, וכתב הגרי"ב בגהש"ס: נדרים ל"ח ומצוה לישב, כלומר שם לא נזכר, בעל קומה. אמנם מצינו של רש"י: דאמר מר, במסכת נדרים, נווכה שלפניו היה כן בגמרא נדרים שם והיא אחת ההשמטות¹⁶.

ובאותו ענין, ברש"י תענית ד' ע"א סד"ה וכתוב וכו' ואין לחוש שתשרה רוח הקודש על עבד או ממזר כדאמרינן בנדרים (ל"ח) שאין השכינה שורה אלא כו', והנה לפנינו מוזכרות בנדרים שם רק הסגולות, "חכם גבור ועשיר" ואין משם כל הוכחה לסגולת יחס משפחתי, ברור כי הנוסחה שהיתה לפני רש"י הובא שם מעין הנשנה בקדושין ע' ע"א שאין הקב"ה משרה שכינתו אלא על גבור ועשיר ועניו ובעל קומה וכן אבות, כמו באבות דר"נ ספ"ב והושמטה גם האסמכתא לבן אבות.

וברש"י שבת נ"ט סע"ב כדעבד ר' עקיבא לדביתהו, שמציין במס' נדרים (ג, א), והנה לפנינו שם רק שהבטיח לעשות (ועיין בס' כסא רחמים להגר"ר חי"ד אזולאי אבדר"נ פ"ו) וברור כי היה שם גם הסיום כבירושלמי שם.

ובתוס' נדה י"ב א ד"ה בין הישנות, דאסור לבוא על הישניה כדאמר בנדרים (כ'), והגרי"ב בגהש"ס העיר אין זה בנדרים ולא בשאר דוכתי בש"ס וכו', והנה הבית יוסף לטור יו"ד סי' קפ"ד והטורי זהב והש"ך העתיקו דברי התוס' אלו ככתבם וכלשונם כדאמר בנדרים, ונ"א אף בני ישינה, ברור שכך היתה גירסת ראשונים.

כן הביא הר"ש באהלות פ"ח מ"א: בפרק ד' דנדרים אמרו לו חכמים כו' ואינו לפנינו.

הרא"ש ברכות פ' כיצד מברכין ל"ב (לדף מ"ב ב) במסכת נדרים משמע דיום הקזה וביום שנכנס למרחץ היו קובעין סעודה זו על היין כו', וכתב במעדני יו"ט אות מ"ב כן כתבו גם תלמידי רבינו יונה, ולא מצאתי שם יום הקזה.

15. יתכן שלכן נקטו על, "משנה" שבמסכת נדרים ביטוי "גופא" כמו על משנה אשר בסדרי זרעים וטהרות ראה בספרי יסוד המשנה בסוה"ס בירורים י"ב, ותחישב בזה קושית הגרי"ב בגהש"ס כתובות ע' ע"ב עיי"ש.

16. ראה בספרי תולדות רבינו חיים בן עטר (לבוב תרפ"ה), פרק ח בהערה ואשר הארכתי בס"ד בספרי ניצוצי אור לבבלי בבא קמא ס"ו א.

וראה בתשב"ץ ח"א סי' ל' שכתב גמרא דידן פ' הנודר מן המבושל הביא חזיק רישיה עד חגא דעצרתא כו' ואינו לפנינו שם, וראה בהגהותי לירושלמי שקלים פ"ג.

ובתשובות הרשב"ש סי' ש"ע כותב: כל הכועס כאלו עובד עבודה זרה כדאיתא בפ"ד דנדרים, ולפנינו אינו שם, וראה בספרי הרמב"ם והזהר הל' דעות פ"ב ה"ג כן הביא הכסף משנה בהל' עכו"ם פ"א ה"ג שלפני הרמב"ם היתה נוסחה אחרת בנדרים.

ונודעים דברי הילקוט משלי כ"ב אל תגזל דל, זהו מי שאינו אומר דבר בשם אומרו, ונרשם מקורו "נדרים" וראה בפתיחתי לס' שם עולם פרק ב בהערה.

וביו"ד סי' רמ"ו טו"ז סק"ב וש"ך סק"ה הביאו כתב הדרשה יש בעלי בתים נוהגים לתלמוד בכל יום גפ"ת ולא שאר פוסקים ומביאים ראיה מהא דאמרין סוף נדרים תנא דבי אליהו כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עוה"ב, ולפנינו אינו שם אך בסוף נדה (ואולי אך ט"ס הוא).

יז. ה"תורה שבעל פה" על פה

שמואל הקטן אומר בנפול אויבך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך, פן יראה ה' ורע בעיניו והשיב מעליו אפו (משלי כ"ד, יז).

אבות פ"ד, י"ט

אם אמנם הכתב והמכתב הם המה הסגולות אשר על ידם יכלה האנושות להתפתח, בה נמסרו לקהל דיעות חכמי לב ומחשבותיהם, והבאים אחריהם יכלו ללכת קדימה בהיות מחקרי הראשונים להם ליסוד, בכל זאת יתרון רב להשומע מפי המדבר על הרואה כתבו, כי האדם לא יוכל לבטא רגשי לבו בדיוק כאשר הוא חושב ומרגיש¹ ואך בקריצת עיניו מלמול שפתיו ותנועת גופו מדי דברו מחשבתו מתבטאת וניכרת יותר².

1. ראה בסנהדרין ל"ה א: נהי דבפומא (גירסת רש"ל: דפומא) כתבין ליבא דאינשי אינשי (רש"י: ואף על גב שזכור לו ליסוד הטעם נשכח מלבו יישובו לטעמו ואינו יכול ליישוב ולתת טעם הגון כבראשונה). וכבר הבאתי בתולדות רבינו חיים בן עטר פרק ח' הע' י"א מספר זאת זכרון להחזוה מלובלין בפירוש הפסוק ועשו להם ציצית, שכותב: מה שהאדם מלמד לאחרים שבינו הם זהו אחד מעשר ממה שמבין בעצמו ואפשר אחד משמונה כו', ובלקוטים שבס' דגל מחנה אפרים ד"ה מלכותך מלכות כל העולמים, מסתפק אם שמע מוקינו אור ישראל הבעש"ט שהדיבור הוא חלק שביעי או חלק עשירי ממחשבה, ושם בלקוטים לפ' תצוה פס' ונתת אל הושן המשפט הביא בוודאות כי הדיבור הוא חלק עשירי מן המחשבה, עכ"פ אין אדם יכול לבטא וללמד